

سقوط سرمایه اجتماعی

گفت و گو با استاد دانشگاه اصفهان دکتر محسن رنانی در خصوص حال و روز سرمایه اجتماعی در کشورمان

تعدادیاریان: ساز و کار

تأثیر گذاری سرمایه اجتماعی بر اقتصاد چگونه است؟

سرمایه اجتماعی سومین سرمایه از سرمایه‌های چهارگانه‌ای است که اقتصاددانان به اهمیت آن برای رشد و توسعه اقتصادی پی برده‌اند. در واقع بدون سرمایه اجتماعی، امکان ترکیب و همکاری سرمایه‌های اقتصادی و انسانی برای تولید و رشد وجود ندارد. در بستر سرمایه اجتماعی است که دو سرمایه

دیگر با هم ترکیب می‌شوند و به محصول و خدمت و ارزش تبدیل می‌شوند.

فرض کنید برای تولید یک ساعت به یک مهندس ساعت‌ساز (به عنوان سرمایه انسانی) و مقداری تجهیزات و ماشین آلات (به عنوان سرمایه اقتصادی) نیاز داریم. اکنون در نظر بگیرید که در کوچه ما یک مهندس ساعت‌ساز زندگی می‌کند که از قضا بیکار است. در همین کوچه یک فرد سرمایه‌دار وجود دارد که بازنشسته شده و تمایل دارد سرمایه‌هایش را در یک پروژه صنعتی به کار گیرد. انتظار می‌رود خیلی راحت این فرد سرمایه‌دار، سرمایه لازم برای راه اندازی یک کارخانه ساعت‌سازی را تأمین و مهندس ساعت‌ساز کارخانه را تأسیس و شروع به تولید ساعت کند. در این صورت هم مهندس از بیکاری رها می‌شود و هم سرمایه فرد دیگر بیکار نخواهد ماند. اما یک مشکل وجود دارد که نمی‌گذارد این کارخانه ساعت‌سازی تأسیس شود و آن این است که این دو همسایه با هم قهرند و حتی حاضر نیستند باهم صحبت کنند. در این صورت هم تخصص آن مهندس و هم سرمایه آن فرد سرمایه‌دار بیکار و بی‌ثمر خواهد ماند. بنابراین برای این که این کارخانه ساعت‌سازی شکل بگیرد نه فقط به سرمایه و تخصص این دو نفر نیاز داریم، بلکه باید این دو نفر حاضر باشند به هم اعتماد کنند، با هم رفاقت و همکاری کنند و در یک پروژه شریک شوند و در هنگام شراکت خود به اصول همکاری و قول و قرارها و قراردادهای مکتوبی که تنظیم کرده‌اند پایبند و متعهد باشند. اگر این شرایط وجود داشته باشند، آنگاه این دو نوع سرمایه اقتصادی (سرمایه یک همسایه) و انسانی (تخصص یک همسایه دیگر) در یک فرآیند تولیدی منجر به تولید ارزش

در سال ۹۲ به علت تغییر دولت و برگزاری انتخاباتی پرشور، امید و نشاط در جامعه بالا رفته است. همچنین تا حدودی اعتماد میان دولت و جامعه بازسازی شده است. البته هنوز علایمی دال بر گسترش شبکه‌ها و نهادهای اجتماعی وجود ندارند، ولی دست کم دولت توسعه این شبکه‌ها و نهادهای مدنی را تشویق کرده است. در واقع باید گفت در مورد همه شاخص‌ها نمی‌توان داور کرد، ولی تعدادی از شاخص‌ها از بهبود سرمایه اجتماعی در سال ۹۲ حکایت دارند.

تعدادیاریان: آیا تفاوت معناداری در سطح سرمایه

اجتماعی در مناطق مختلف کشور وجود دارد؟
بله. هم بین شهر و روستا تفاوت وجود دارد، هم بین شهرهای کوچک و بزرگ و هم بین استان‌ها و مناطق. مثلاً استان کردستان یکی از مناطقی است که سرمایه اجتماعی در آن هنوز بسیار بالا است، در حالی که استان اصفهان یا قم یا تهران از استان‌هایی‌اند که سرمایه اجتماعی در آنها به شدت نزول کرده است.

تعدادیاریان: با توجه به تغییر دولت و ایجاد

فضای روانی جدید در کشور، چشم‌انداز سرمایه اجتماعی کشورمان در سال ۹۳ را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

چشم‌انداز سرمایه اجتماعی در سال ۹۳ تا حدود زیادی به رفتار دولت یازدهم و همچنین سایر اجزای حکومت بستگی دارد. سرمایه اجتماعی البته تغییری است که یک شبه تغییر نمی‌کند، چرا که مسأله‌ای رفتاری است که به تدریج شکل می‌گیرد یا تخریب می‌شود. اما گاهی برخی متغیرها این روند شکل‌گیری یا تخریب را تسریع یا کند می‌کنند. به گمان من اگر دولت در این سال بتواند یک روند آشتی ملی در کشور ایجاد کند و نقطه پایانی بر اختلافات مربوط به مناقشه انتخابات پیشین بگذارد، یکبار سطح امید و اعتماد را در جامعه بالا می‌برد و سرمایه اجتماعی را تقویت می‌کند. از سوی دیگر یک خطر جدی در مورد سرمایه اجتماعی را اجرای فاز دوم هلفمندسازی یارانه‌ها می‌بینم. اگر فاز دوم اجرا شود و با اجرای آن اقتصاد کشور وارد مرحله تازه‌ای از تورم شود و به احتمال زیاد رکود هم تعمیق شود، آنگاه سقوط امید و اعتماد مردم به دولت یازدهم و تخریب مجدد سرمایه اجتماعی را شاهد خواهیم بود. به همین علت است که به دولت توصیه می‌کنم تا زمانی که اقتصاد در رکود است و تا زمانی که نشانه‌های رونق در اقتصاد ایران آشکار نشده‌اند، وارد اجرای فاز دوم هلفمندسازی نشود و کسری بودجه خود را از طرق دیگر مانند گرفتن مالیات از بنیادها و نهادهای عمومی و حکومتی که مالیات نمی‌دهند تأمین کند.

افزوده و خلق کالاهای جدید می‌شوند.

به مجموعه شرایطی که باعث همکاری و مشارکت این دو نفر می‌شوند سرمایه اجتماعی می‌گوییم.

تعدادیاریان: معیارهای

سنجش سرمایه اجتماعی چه مواردی‌اند؟

از نظر جامعه‌شناسان، سرمایه اجتماعی را می‌توان با میزان اعتماد عمومی که در

جامعه وجود دارد و مشارکتی که مردم در نهادهای مدنی داوطلبانه دارند و همچنین میزان همیاری که بین مردم وجود دارد اندازه گرفت. البته اقتصاددانان معیارهایی نظیر قانون‌پذیری افراد جامعه، امید به آینده، نشاط و نظایر اینها را شاخص سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرند.

به طور کلی باید گفت برای سنجش شاخص سرمایه اجتماعی می‌توان در راه سنجش مستقیم یا غیرمستقیم را در نظر گرفت. در سنجش مستقیم با مشاهده مستقیم معیارهای یاد شده و اندازه‌گیری آنها نشان داده می‌شود که مثلاً اعتماد بالا رفته یا مشارکت افزایش داشته و بنابراین سرمایه اجتماعی بهبود یافته است. اما به علت این که سنجش مستقیم یا دشوار است یا در برخی موارد قابل اعتماد نیست، معمولاً سراغ پیامدهای فقدان سرمایه اجتماعی می‌روند. مثلاً وقتی سرمایه اجتماعی کاهش می‌یابد، مقدار نزاع‌ها و اختلاف‌های میان مردم بالا می‌رود و بنابراین تعداد پرونده‌های دادگستری افزایش می‌یابد. در واقع افزایش تعداد پرونده‌های قضایی نسبت به جمعیت می‌تواند نشانه پایین آمدن سرمایه اجتماعی باشد. به همین ترتیب افزایش فساد، افزایش چک‌های برگشتی، افزایش دزدی و ناامنی و نظایر اینها می‌توانند شاخص‌هایی مبنی بر کاهش سرمایه اجتماعی باشند.

مطالعاتی که در کشورمان صورت پذیرفته، هم راه سنجش مستقیم و هم راه سنجش غیرمستقیم را آزموده‌اند، اگرچه بیشتر سنجش‌ها غیرمستقیم بوده‌اند.

تعدادیاریان: روند تغییرات سرمایه اجتماعی در سال

۹۲ به چه شکلی بوده است؟

تعدادیاریان: متشکریم. ■